

(ก)

บทคัดย่อ

ชุมชนชาวเยอบ้านใหญ่ บ้านโนน และบ้านโนนเวียงคำ ตำบลเมืองคง อำเภอราชไศล จังหวัดศรีสะเกษ เป็นชุมชนที่อยู่ติดกับริมฝั่งแม่น้ำมูล และเป็นชุมชนกรณีศึกษาเพื่อลงลึกในรายละเอียดของงานวิจัยในครั้งนี้ จากโจทย์งานวิจัยมีความคาบเกี่ยวระหว่างชนชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ริมสองฝั่งแม่น้ำมูล มีความคาบเกี่ยวกันระหว่างเขตพื้นที่ปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ ตำบลเมืองคง ตำบลหนองอีแง และตำบลเมืองแคน และคณะวิจัยที่มาจากหลายหมู่บ้าน หลายตำบล ซึ่งได้เข้าร่วมในทีมวิจัย จึงทำให้เนื้อหาของงานวิจัยมีความหลากหลายและกว้างขวางมากยิ่งขึ้น เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติพันธุ์เยอ วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับแม่น้ำมูลและพื้นที่ทามปากน้ำ (ทามหนองอีแง) ที่มีระบบนิเวศที่มีความหลากหลายทั้งด้านกายภาพและชีวภาพ องค์ความรู้ภูมิปัญญาในการทำการประมงพื้นบ้าน (หาปลา) ที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน การดำรงชีวิตด้วยวิถีการหาปลาของชาวเยอซึ่งยาวนานมากกว่า 250 ปี ก่อให้เกิดองค์ความรู้และภูมิปัญญาในหลายด้านที่เกี่ยวกับปลา เช่น วิธีการหาปลา เครื่องมือหาปลา เหยื่อปลา พื้นที่ในการหาปลา และฤดูกาลหาปลา เป็นต้น

ป่าทาม แม่น้ำมูล ทำให้เกิดระบบนิเวศที่มีความสลับซับซ้อนและอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ป่าบุงป่าทามมีลักษณะเฉพาะของพื้นที่ มีทั้งสูงๆ ต่ำๆ สลับกันไป ไม่ราบเรียบ เสมอกัน จากลักษณะทางกายภาพเช่นนี้ส่งผลให้เกิดระบบนิเวศน้อยๆ ที่หลากหลายขึ้นในพื้นที่ ชาวบ้านจะเรียกชื่อระบบนิเวศในพื้นที่ทามแตกต่างกันไป เช่น โนน เลิง ฮอง หนอง ปาก วัง และกุด เป็นต้น ชาวเยอที่อาศัยอยู่ริมสองฝั่งแม่น้ำมูลและชุมชนต่างถิ่นทั้งใกล้และไกล ได้ใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศน้อยๆ เหล่านี้ในการหาอยู่หากินในด้านต่างๆ เพื่อการดำรงชีพเรื่อยมา จนกลายมาเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนชาวเยอ คือ การหาปลา จะเห็นได้ว่าชุมชนเยอได้ใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทามและแม่น้ำมูลในการดำรงชีวิตประจำวันตลอดทั้งปี ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชุมชนที่มีการพึ่งพาอาศัยอยู่ร่วมกับธรรมชาติตลอดมา

การศึกษาสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทามแม่น้ำมูลในปัจจุบัน ทั้งด้านกายภาพ ชีวภาพและระบบนิเวศ จำนวนของพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำนานาชนิด ที่นับวันจะลดลงตามจำนวนประชากรมนุษย์ที่เพิ่มมากขึ้น ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสามารถใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์และขยายพันธุ์ปลาในแม่น้ำมูลและพื้นที่ทามหนองอีแง นำไปสู่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดความยั่งยืนในอนาคต

ชุมชนชาวเยอตั้งอยู่บริเวณที่โนนสูงน้ำท่วมไม่ถึง ทำหมู่บ้านไปทางทิศใต้ติดกับริมฝั่งแม่น้ำ
มูน ชาวเยอได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำมูน ทั้งด้านการหาปลา การอุปโภคและบริโภค ฝั่งตรงข้ามของ
แม่น้ำมูนลงไปทางทิศใต้ ก็จะเป็นพื้นที่ป่าบุงป่าทามที่ชาวบ้านเรียกว่า “ทามผากน้ำ” ปัจจุบันเรียก
ตามชื่อตำบล ที่ดูแลรับผิดชอบพื้นที่ทาม คือ “ทามหนองอีง” ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่ชาวเยอเป็นเจ้าของ
ที่ดิน ในช่วงฤดูฝนก็จะนั่งเรือเพื่อข้ามผาก ส่วนหน้าแล้งก็สามารถเดินข้ามหรือนำเอารถไถนาข้าม
ผากไปได้ในบางจุดที่ดินมาก เพื่อเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทาม เช่น ทำนาทาม นาแซง ทำไร่ เลี้ยง
สัตว์ แหล่งสมุนไพร แหล่งน้ำจืด (น้ำซับในพื้นที่ทาม) และยังเป็นแหล่งหาอาหารที่มีความอุดม
สมบูรณ์ที่มีความหลากหลายด้วยพันธุ์พืชและสัตว์นานาชนิด

สภาพปัญหาในปัจจุบัน กรณีการลดปริมาณลงของพันธุ์ปลาแม่น้ำมูนและปลาในพื้นที่ทาม
หนองอีง ปลาบางชนิดใกล้สูญพันธุ์ และบางชนิดสูญพันธุ์ไปบ้างแล้ว เช่น ปลากะมัน ปลาคาบมัน
ปลากดหยวก เป็นต้น เนื่องจากระบบนิเวศของแม่น้ำมูนเปลี่ยนไป ด้วยหลายสาเหตุ ทั้งในระดับ
ภูมิภาค ระดับท้องถิ่นและชุมชน

ระดับภูมิภาค การพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ เช่น กรณีเขื่อนปากมูน เขื่อนราษีไศล ได้
ปิดกั้นเส้นทางอพยพของปลา ปลาแม่น้ำโขงไม่สามารถอพยพขึ้นมารวมไข่ในแม่น้ำมูนได้ เขื่อน
ยังทำให้ระบบการไหลเวียนของน้ำไม่เป็นไปตามปกติและตามฤดูกาลส่งผลต่อที่อยู่อาศัยและการ
วางไข่ของปลา

ระดับชุมชนและท้องถิ่น ความเชื่อภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชาวเยอ ข้อควร
ปฏิบัติหรือข้อควรละเลย ไม่ได้ยึดถือและปฏิบัติตาม ป่าบุงป่าทามซึ่งเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา
เป็นแหล่งที่อาศัยของปลาในช่วงฤดูน้ำขึ้น ถูกบุกรุก ถูกทำลาย เพื่อทำการเกษตรเชิงเดี่ยวเพิ่มมาก
ขึ้น การใช้สารเคมีในภาคการเกษตรอย่างเข้มข้น สาเหตุเหล่านี้ดังที่ได้กล่าวถึงข้างต้น เป็นเพียงส่วน
หนึ่งของสภาพปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อจำนวนประชากรปลาที่มีจำนวน
ลดลงไปเรื่อยๆ ตามจำนวนประชากรมนุษย์ ที่เพิ่มมากขึ้นด้วยนั่นเอง

แนวทางแก้ไข การอนุรักษ์พันธุ์ปลา (หลักคิด/วิธีดำเนินการ)

การนำเอาวัฒนธรรม ประเพณี ที่เป็นความเชื่อของชาวบ้านมาเป็นจุดศูนย์รวมของชุมชน ใน
การรวมพลังอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ทามและแม่น้ำมูน เพื่อการอนุรักษ์สัตว์น้ำ การสร้างเขตการ
อนุรักษ์หรือวังปลาเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ปลา บริเวณกุดเวียงคำหน้าวัดป่ากุดเวียงคำ ที่ชาวบ้านในทั้ง
ตำบลเมืองคงได้รวมกันกันเขตเอาไว้แล้ว ในวันที่ 25 กรกฎาคม 2553 ที่ผ่านมา ซึ่งเป็นผลที่เกิดจาก

งานวิจัย เป็นต้น ในอนาคตชุมชนต้องร่วมมือกันอนุรักษ์พันธุ์ปลาทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาค/ ภาควิชา เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

ผลจากการศึกษา สามารถชี้ชัดให้เห็นถึงสภาพปัญหาของการลดจำนวนของพันธุ์ปลา และ จะลดลงไปเรื่อยๆ หากยังไม่มี การคิดค้นหาแนวทางในการอนุรักษ์พันธุ์ปลา เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต จากการทดลองปฏิบัติการทั้งด้านการให้ความรู้แก่ชาวบ้านจากข้อมูล งานวิจัยชิ้นนี้ และการริเริ่มการสร้างเขตการอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือวังปลา ทำให้เกิดการขยายผลทั้งใน ระดับเครือข่าย ระดับชุมชน และระดับเครือข่าย ได้มีการเตรียมวางแผนงานด้านการอนุรักษ์ร่วมกัน เพื่อให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมต่อไปในอนาคต